

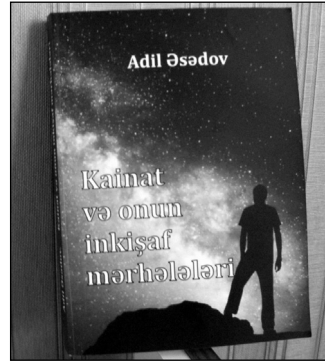
Kainat: həyatın təməl meqafazası

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Fəlsəfə İnstitutunun Estetika şöbəsinin müdiri, fəlsəfə elmləri doktoru, ölkəmizi bir sıra beynəlxalq elmi konqreslərdə təmsil edən, elmin populyarlaşdırılması sahəsində səmərəli fəaliyyətinə görə AMEA Rəyasət Heyəti mükafatının qalibi Adil Əsədov elm və fəlsəfənin yaranışından bəri həmişə onların diqqət mərkəzində olan bir problemə - Kainatın mənşəyi məsələsinə müasir astronomiya, astrofizika və fizikanın xüsusi bölmələrinin, başlıca olaraq, ümumi nisbilik nəzəriyyəsi və nəzəri fizikanın ən son elmi nailiyyətləri zəminində dərin konseptual baxışı özündə əks etdirən "Kainat və onun inkişaf mərhələləri" adlı yarıdıcı intellektə güclü təkan və impulslar verə biləcək əsərini ərsəyə gətirmişdir. Müəllif "Böyük Partlayış"la ("Big Bang") başlayıb "Həyat"ın (Canlı Aləmin) yaranması çağınadək davam edən təqribən 14 milyard illik mövcudluq dövrünü bir-birindən doğan epoxal mərhələlər olaraq, həm də özünəməxsus elmi-fəlsəfi üslubun cazibədar epik təhkiyəsi ilə izləyir. Filosofun təhlillərindəki "zəncirvari reaksiya" ilə "Böyük Partlayış"ın inqilabi dəyişmələrindəki bağlılığı andırır. Bu, həm də o deməkdir ki, fəlsəfi idrakin yaddaşında Kainat təkamülünün izləri saxlanılır... Sivilizasiyanın tərəqqisi də, əslində, o yaddaşın qorunması və keyfiyyətcə təzələnməsi, zənginləşməsi ilə mümkündür.

Əsər iki böyük hissədən - müəllifin analitik "monooloqundan" və digər mütəxəssislərlə problem üzrə apardığı "dialogundan" ibarətdir

ki, onlardan spontan olaraq bir-birinə sarmaşıb üzə çıxan fikirlər belə bir mürəkkəb problemə aydınlıq gətirmək məqsədi daşıyır. Filosof ən müxtəlif hipotez və nəzəriyyələrin nəticələrini ələyərək, Kainatın yaranması haqqında mövcud elmi-fəlsəfi biliklərdən toplanmış daha mühüm və dürüst saydığı qənaətlərin vahid arsenalını yaratmağa çalışır. Az qala hər gün yeniləşən, bir-birini tamamlayan və tamamlamayan, təsdiq və inkar edən, eksperimental təcrübələrlə daha dəqiq nəticələr əldə etməyə çalışan, bəzən elmdən fəlsəfəyə, fəlsəfədən elmə adlamasında dolaşmış uçuruma, skepsisə yuvarlanan, hətta ən etibarlı imperativlərini belə sorğu-suala tutan nəzəriyyələrin ortaq məxrəcini tapmaq və həmin arsenalı gücləndirərək, onu elmi axtarışların növbəti mərhələsinə yüksəltmək kimi çətin bir missiyanı XXI əsrin fəlsəfəsi öz üzərinə götürür.

Əsər məhz XXI əsr fəlsəfəsinin baxışı olaraq Kainatın varlığına nəzər salır: "Böyük Partlayış"ı - "məhiyyət daşıyıcısının ideyadan gerçəkliliyə total transformasiyası" kimi şərh edərək, inkişafının hər mərhələsində Kainatın yetdiyi yeni durumun özəlliyini açır. Bu epoxal təkamül pillələri Kainatı "yetişdirir", onu orqanikasının daha mükəmməl mərhələsinə çatdırır. 13,72 milyardlıq ili qapsayan bu prosesin ən

heyretləndirici məqamı - Kainat həyatının ilk 10-43 saniyəsidir. Məhz həmin başlanğıc anında ("Quantum Fluctuations") sinqulyar nöqtədən Kainatın yaranışına "böyük partlayış"la təkan verilir. Müəllif Kainatın Böyük Partlayışdan sonrakı inkişafının bu birinci mərhələsini, yəni Böyük Partlayış anından 10-43 saniyənin sonuna qədər davam edən Plank Epoxasını lüksunların doğuluşu və məkan kvantlarının mövcudluğu zamanı sayır. "Kainatı törədən iki başlanğıcdan biri olan lüksunlar məskulin başlanğıc statusunda, ikinci başlanğıc olan məkan kvantları isə feminin başlanğıc statusunda çıxış etmişlər" - qənaətinə gəlir.

Qanunauyğundur ki, filosof bu iki (maskulin və feminin) başlanğıcı Kainatın təkamülündəki epoxal dəyişmələrin - lüksunlardan qalaktikalara, məkan kvantlarından qara dəliklərə - hərəkətverici və sükunətləndirici qütbləri kimi tədqiqatının sonuna qədər izləyir. Qədin Çin fəlsəfəsində kosmogenezə açan "in" və "yan" başlanğıclarının dialektikasını xatırladacaq bu yanaşma Kainatın vəhədatində ilahi bir nizamın - Loqosun olduğuna da xüsusi diqqət yetirir. Kainat "orqanizminin" hər bir hüceyrəsi, elementi sanki bütün Kainatın həyatını özünün "fərdi" qısa ömründə özünü ayrıca taleyi olaraq yaşayır.

Adil Əsədovun gəldiyi bu nəticə olduqca maraqlıdır: "Mən Kainatda yalnız materiyanın və enerjinin deyil, həm də obyektiv informasiyanın mövcudluğunu qəbul edirəm. Mən ... inamla təsdiq edə bilərəm ki, fotonlar və eləcə də digər lüksunlar məhz Tanrıdan gələn informasiyanın daşıyıcısıdır, bir qədər də dəqiqləşdirilsə, fotonlar və digər lüksunlar - Tanrıdan gələn informasiyanı və enerjini dünyaya yayan başlıca vasitələrdir. Bu səbəbdən də Kainatda real olaraq mövcud olan yalnız materiya və enerji deyildir, həm də obyektiv informasiyadır... Kainatın bütün mahiyyəti haqqında informasiyalar həqiqətən də Tanrıda toplanmışdır". Bu, filosofun elmi sübutsuzluq çarəsizliyindən gəldiyi nəticə deyil, doğrudan da, nəinki fenomenal Kainatın, ümumiyyətlə, substansial varlığın yaranışını mümkün edən ilahi qüdrətin təsdiqidir.

Adil Əsədovun kitabı "Həyat"ın başladığı nöqtədə bitərək, ikinci nəfəsində dialoji sferaya açılır: "Maskulin və feminin başlanğıcların on dördüncü və sonrakı nəsillərinin təşəkkül tapması isə Kainatda həyat adlı möhtəşəm bir hadisənin təşəkkül tapmasından sonra baş verdi". Bu, fəlsəfi düşüncədə "Həyatın Uvertürası"nı oyandırır! Əvvəlki əsərlərinin nümunələri əsasında demək olar ki, Adil Əsədov fikir klassiklərində olduğu kimi, öz fəlsəfi sistemini yaratmağa iddialı olan çağdaş mütəfəkkirdir. Bu o deməkdir ki, "ideya qalaktikasının formalaşması" hələ davam edir və Azərbaycan filosofu Kainatın Materiyanın Ruha doğru hərəkətində bütün fazaları bir-bir arıyacaq, Kainatın özünü gören gözünün nə qədər bəşirətli olduğunu, İnsanı yer planetində təsadüfən yaratmadığını bir daha təsdiq edəcəkdir!

Rahid Ulusel,
fəlsəfə elmləri doktoru, professor